ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXIII
Књига 61

Нови Сад, септембар—октобар 2001
Број 9—10

ЧЛАНЦИ

UDC 347.4

Dr Danica Popov
profesor Правног факултета у Новом Саду

ZABLUDA KAO RAZLOG RUŠLJIVOSTI PRAVNOG POSLA*

SAŽETAK: Sa pravnog aspekta, zabluda je pogrešna predstava o nekom elementu pravnog posla ili drugoj pravnoj činjenici koja je od bitnog uticaja za njegovu punovažnost. U našem pravu samo bitna zabluda je razlog za poništenje pravnog posla. Bitnom zabludom se prema Zakonu o obligacionim odnosima iz 1978. godine smatra ona, koja se odnosi na bitna svojstva predmeta, na lice sa kojim se zaključuje pravni posao, ako se zaključuje s obzirom na to lice i njegova lična svojstva (*intuitu personae*), zabluda o pobudi kod dobroćinih pravnih poslova ili zabluda o ostalim elementima pravnog posla i okolnostima koje se po običajima u prometu ili po nameri stranaka smatraju odlučujućim za zaključenje pravnog posla, a strana koja je u zabludi, ne bi zaključila pravni posao takve sadržine da je za zabludu znala.

Ključne reči: zabluda, bitna zabluda, nesporazum, poništenje pravnog posla usled zablude, pravno dejstvo zablude.

Pojam zablude

Zabluda (*error*) je pogrešna predstava o stvarnosti. Ona se u svesti određenog lica ogleda u verovanju da je tačno ono što u stvari nije tačno ili obrnuto, u verovanju da je nešto netačno što je u stvari tačno.¹

* Rad primljen: 08. V 2001.

¹ S. Perović, *Obligaciono pravo*, Beograd, 1990, str. 286.

Pod zabludom se podrazumeva nesaglasnost između predstave koja se ima o jednoj činjenici i stvarnog stanja. To je jedno psihičko stanje koje pokazuje netačno poimanje objekta od strane subjekta.²

Zabluda predstavlja nedostatak prave predstave o nekoj postojećoj okolnosti ili činjenici.

Pogrešna predstava, sama po sebi nema nikakvo pravno dejstvo. Ona postaje pravno relevantna tek kada strana na osnovu takve pogrešne predstave izjavi svoju volju. Tako izjavljena volja nije prava volja, jer bi prava volja bila drugačija da zablude nije bilo. Zabluda predstavlja nesvesnu nesaglasnost između prave volje i njene izjave.

Sa pravnog aspekta relevantna je zabluda koja je uticala na zaključni pravni posao. U tom smislu zabluda se definiše kao pogrešna predstava o nekom elementu pravnog posla ili drugu pravnu činjenicu koja utiče na njegovu punovažnost. U zavisnosti od toga na koju se činjenicu odnosi postoje različite vrste zabluda.

1. Zabluda o prirodi pravnog posla (*error in negotio*) postoji kada jedna strana veruje da je zaključila jedan pravni posao, a zapravo je zaključen neki drugi pravni posao. Na primer: strana zaključuje ugovor o depozitu, iako veruje i želi da zaključi ugovor o zajmu.

2. Zabluda o ličnosti (*error in persona*) postoji kada jedna strana ima pogrešnu predstavu o identitetu druge (veruje da zaključuje ugovor sa tačno određenim licem, a ono to nije), ili je u zabludi u pogledu njegovih svojstava (na primer, veruje da je to lice poznati slikar, iako nije).

3. Zabluda o predmetu pravnog posla (*error in corpore*) odnosi se na stvar koja je objekt povodom kojeg se pravni posao zaključuje. Na primer, kupac misli da je kupio jednu, a prodavac da je prodao neku drugu stvar.

4. Ukoliko se zabluda odnosi na svojstva ili supstanciju predmeta radi se o (*error in substantia*). Na primer: kupac veruje da je kupio zlatni prsten, a u pitanju je prsten koji je samo pozlaćen.

5. Zabluda o motivu (*error in motivo*) postoji kada jedna strana pogrešno veruje da postoji činjenica koja ga je podstakla da zaključi pravni posao, iako ona ne postoji. Na primer: otac pogrešno veruje da će se ćerka udati pa je u to ime daruje, a ona zapravo, ne namerava da se uda.

6. Zabluda o kauzi ili cilju pravnog posla (*causa finalis*) postoji kada se pogrešna predstava odnosi na cilj, svrhu koji strana u pravnom poslu želi da postigne njegovim zaključenjem.

7. Prema tome da li se pogrešna predstava odnosi na nepoznavanje pravnih propisa ili na neko faktičko stanje, razlikuju se pravna zabluda (*error iuris*) i stvarna zabluda (*error facti*).

8. Zabluda zbog pogrešnog prenošenja volje (*falsa demonstratio*) postoji kada je jedna strana u pravnom poslu izjavila volju, ali je treće lice tu volju prenelo drugoj strani pogrešno. Na primer: pošta je u telegramu umesto reči „grožđa” upotrebila reč „gvožđa”.

² L. Marković, *Gradansko pravo*, Beograd, 1912, str. 215.

Imajući u vidu sve vrste zabluda koje smo pomenuli, evidentno je da njihov uticaj na punovažnost pravnog posla nije od istog značaja. Dok jedne imaju za posledicu negiranje pravnog posla, druge su beznačajne. Zato svaka zabluda nije razlog rušljivosti pravnog posla nego samo ona koja bitno utiče na punovažnost pravnog posla. Koja se zabluda smatra bitnom, različito se rešava u zakonodavstvu i teoriji. U načinu regulisanja ovog pitanja razlikuju se tri sistema. Prema jednom (kazuističkom), nabrajaju se slučajevi u kojima postoji bitna zabluda.³ Drugi sistem koristi opštu formulaciju bitne zablude, bez ikakvih nabiranja.⁴ Treći sistem predstavlja kombinaciju dva prethodna sistema, tako što se nabrajaju neki slučajevi bitne zablude i daje opšta formulacija koja za osnov ima društvena pravila ponašanja, pravila pravnog prometa i volju stranaka. Ovaj sistem prihvaćen je u našem pravu.⁵

Bitna zabluda

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, zabluda je bitna ako se odnosi na bitna svojstva predmeta, na lice sa kojim se zaključuje ugovor ako se zaključuje s obzirom na to lice, kao i na okolnosti koje se po običajima u prometu ili po nameri stranaka smatraju odlučnim, a strana koja je u zabludi ne bi inače zaključila ugovor takve sadržine.⁶

1. *Zabluda o bitnim svojstvima predmeta* dovodi do rušljivosti pravnog posla, kada je jedna od strana imala pogrešnu predstavu o osobinama (supstanci) stvari povodom koje je pravni posao zaključen.

U pogledu kvalifikacije, što se smatra bitnim svojstvima predmeta u pravnoj teoriji su se razvile dve grupe shvatanja.

Prema objektivnom shvatanju pod zabludom o bitnim svojstvima predmeta podrazumeva se pogrešna predstava o materiji (fizičke i hemijske osobine) od koje je stvar napravljena. Bitne su samo komponente i unutrašnji sastav od kojih je stvar urađena, usled čega ona nema svojstva

³ Francuski građanski zakonik (član 1110) određuje da se zabluda o supstanci stvari i zabluda o licu, ako je ugovor zaključen s obzirom na ličnost smatraju uzrokom za poništenje ugovora. Pravna teorija je sve vrste zabluda grupisala u tri grupe: a) zablude koje sprečavaju nastanak pravnog posla i povlače apsolutnu ništavost (na primer: zabluda o prirodi, predmetu i kauzi pravnog posla); b) zablude koje dovode do rušljivosti pravnog posla (na primer: zabluda o supstanci stvari, zabluda o licu ukoliko je zaključen ugovor *intuitu personae*); c) zablude koje nemaju uticaja na punovažnost ugovora, tzv. nebitne zablude (na primer: zabluda o nebitnim svojstvima stvari, zabluda o ličnosti ukoliko ugovor nije *intuitu personae*, zabluda o solventnosti dužnika i sl.).

⁴ Nemački građanski zakonik, u § 119. sadrži opštu formulaciju, prema kojoj, lice koje je prilikom volje bilo u zabludi o njenoj sadržini, ili uopšte nije htelo da da izjavu ove sadržine, može takvu izjavu osporavati, ako se pretpostavi da je ono pri stvarnom poznavanju stvari i razumnoj oceni slučaja ne bi dalo.

⁵ Pored našeg prava, ovaj sistem prihvaćen je u Švajcarskom građanskom zakoniku (Zakoniku o obligacijama) i Italijanskom građanskom zakoniku.

⁶ Zakon o obligacionim odnosima, član 61. stav 1.

koja poseduju stvari te vrste. Na primer: kupac veruje da je kupio srebre-
ni escajg, iako je u stvari samo posrebran.

Subjektivno shvatanje polazi od namere strana u pravnom poslu. Zabluda o svojstvima predmeta postoji kada stvar nema one osobine koje je strana imala u vidu kada je zaključivala pravni posao, a da je to inače znala ne bi ga zaključila. To su ona svojstva stvari kojima se strana rukovodila prilikom zaključenje pravnog posla. Na primer: lice veruje da kupuje originalnu sliku određenog slikara, a u pitanju je samo kopija.

Strana koja je bila u zabludi u pogledu bitnih svojstava predmeta pravnog posla može tražiti njegovo poništenje, jer ozbiljno pogada suštinu pravnog posla i ne odgovara njenim očekivanjima.

2. *Zabluda o ličnosti* je bitna i utiče na punovažnost pravnog posla kada je pravni posao zaključen s obzirom na tačno određeno lice ili njegova lična svojstva (*intuitu personae*). Ovaj vid zablude je razlog rušljivosti ako su lična svojstva bila odlučujuća činjenica za zaključenje pravnog posla. Lična svojstva mogu se ispoljiti na različite načine: stručnost, naročita sposobnost (talenat), naklonost, veština, poverenje, itd. Za pravne poslove *intuitu personae* je bitno da su lična svojstva motivisala stranu da ga zaključi sa tačno određenim licem. Lična svojstva su od posebne važnosti za dobročine ugovore (poklon, posluga itd.), a od teretnih ugovora za: ugovor o delu, nalogu, ortakluku itd.

Ukoliko je pravni posao zaključen bez obzira na lična svojstva zabluda u pogledu ličnosti nije bitna i bez uticaja je na njegovu punovažnost. Sud će u svakom konkretnom slučaju ceniti da li je u pitanju pravni posao *intuitu personae* ili nije.

3. *Zabluda o ostalim elementima pravnog posla* je Zakonom o obligacionim odnosima ustanovljena generalnom formulacijom, prema kojoj se poništenje pravnog posla usled rušljivosti može zahtevati i u slučajevima kada se zabluda odnosi na ostale okolnosti koje se po običajima u prometu ili po nameri stranaka smatraju odlučnim, a strana koja je u zabludi ga inače ne bi zaključila da je za zabludu znala.

Za ostale oblike zablude koji utiču na punovažnost pravnog posla potrebno je da se kumulativno ispune dva uslova: objektivni i subjektivni.

Prema objektivnom kriterijumu potrebno je da se zabluda odnosi na neke okolnosti koje se po običajima u prometu smatraju presudnim na zaključenje pravnog posla. Nebitna je zabluda o nekom elementu pravnog posla koji nije bitan, osim ako ga strane svojim dogovorom nisu učinile bitnim. Subjektivni kriterijum se odnosi na neznanje strane za zabludu, jer da je za nju znala ne bi zaključila pravni posao takve sadržine.

4. Bitnom se smatra i *zabluda o pobudi (motivu) kod ugovora bez naknade* (dobročinih ugovora). „Kod ugovora bez naknade bitnom zabludom se smatra i zabluda o pobudi koja je bila odlučna za preuzimanje obaveze”.⁷ Ova vrsta zablude nije bitna kod teretnih ugovora, odn. ugovora sa naknadom, jer kod njih zabluda o pobudi ne čini sadržaj ugovora, i

⁷ Zakon o obligacionim odnosima, član 62.

pobuda nije poznata drugoj ugovornoj strani. U ovom slučaju je očigledno da je jedna strana izjavila volju, a zašto je izjavila, koja je njena pobuda je za punovažnost ugovora irelevantna. Stoga je zabluda o pobudi kod teretnih pravnih poslova, pravno irelevantna, tj. nema odlučujući uticaj na njegovu pravnu valjanost. Zabluda o pobudi kod ovakvih ugovora pada na teret one strane kod koje je zabluda nastala.

Naprotiv kod ugovora bez naknade (dobročinih ugovora), pobuda čini sadržaj ugovora koja je drugoj strani poznata, zbog čega je zabluda o pobudi bitna i opravdana, a takav ugovor relativno ništav.

5. *Zabluda zbog netačnog prenošenja (falsa demonstratio)* može takođe u izvesnim slučajevima biti bitna. Ova vrste zablude postoji kada je jedna ugovorna strana izjavila svoju pravu volju radi zaključenja ugovora, ali je treće lice, koje je tu volju prenosilo nekom licu sa kojim je zaključilo ugovor, ovu pogrešno prenelo (na primer, volja je izjavljena predajom telegrama pošti, ali je poštanski službenik pogrešno preneo tekst telegrama. „Zabluda lica preko koga je strana izjavila svoju volju smatra se isto kao i zabluda u vlastitom izjavljivanju volje.”⁸

Postavlja se pitanje ko je ovde u zabludi. Sigurnost pravnog prometa zahteva da se izjava volje uzme u obliku u kome je ona dospela ponudnom licu. Prema tome pošiljalac je ovde i zabludi o sadržaju svoje izjave upućene telegramom i može da traži poništenje pravnog posla zbog zablude.⁹

U ovakvim slučajevima potrebno je utvrditi da li je zbog toga nastala zabluda bitna ili nije. Zabluda bi se smatrala nebitnom, ako bi se utvrdilo da bi ugovorna strana, koja je izjavu svoje volje uputila preko trećeg lica, takav ugovor zaključila uprkos nastale greške pri prenošenju njene izjave volje. Zabluda bi u ovom slučaju bila bitna ako bi se utvrdilo da ugovorna strana da je znala za grešku ne bi zaključila ugovor takve sadržine. Ako bi bitna zabluda nastala zbog nepažnje prenosioca izjave, tako nastali ugovor bio bi rušljiv, a ako bi do netačnog prenosa došlo namerno, onda bi takav ugovor bio apsolutno ništav.¹⁰

Nesporazum (*dissens*)

Zakon o obligacionim odnosima kao manu volje predviđa i nesporazum. Nesporazum postoji kada kod obeju ugovornih strana postoji pogrešna predstava o sadržaju izjavljene volje druge ugovorne strane, zbog čega između sadržaja predloga za zaključenje ugovora i njegovog prihvatanja postoji nesaglasnost, a ugovorne strane veruju da je saglasnost postignuta. Ovde se radi o nesaglasnosti između sadržaja učinjene ponude za

⁸ Zakon o obligacionim odnosima, član 64.

⁹ D. Stojanović, *Uvod u građansko pravo*, Beograd, 1988, str. 339.

¹⁰ B. Vizner, *Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, op cit., knjiga I, str. 287.

zaključenje ugovora i njenog prihvata (na primer, ponudilac u ponudi navodi da prodaje zemljišnu parcelu br. 1203/1 po ceni od 10 000 dinara, a ponuđeni pristaje verujući da kupuje parcelu 1204/1 po ceni od 9 000 dinara, nakon čega se ugovor zaključuje sa različitim bitnim elementima ugovora, a obe strane su uverene da je do saglasnosti volja došlo).

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, „kada strane veruju da su saglasne, a u stvari među njima postoji nesporazum o prirodi ugovora ili o osnovu ili o predmetu obaveze, ugovor ne nastaje”.¹¹

Za nesporazum o prirodi ugovora (*dissens in negotio*), o osnovu (*dissens in causa finalis*) i o predmetu obaveze (*dissens in corpore*), Zakon odstupa od pravila o relativnoj ništavosti, rušljivosti, nego predviđa sankciju, apsolutne ništavosti (ugovor ne nastaje). Postavlja se pitanje zbog čega je u Zakonu usvojeno ovakvo rešenje? Pod uticajem francuske pravne teorije i sudske prakse Zakon nesporazume tretira kao tzv. zablude-prepreke (*l'erreur obstacle*), tj. takve zablude koje svojom suštinom, svojim sadržajem ukazuju da pri zaključenju ugovora između ponudioca i ponuđenog, uopšte nije došlo do one nužno potrebne, pravno relevantne, saglasnosti njihovih volja, jer je pri tome jedan od njih imao u vidu i želeo jedno, a drugi nešto sasvim drugo.¹² S obzirom da se ugovor smatra zaključenim kada su se ugovorne strane saglasile o bitnim elementima ugovora, u ovom slučaju ugovor nije nastao (nepostojeći, apsolutno ništav pravni posao).

Uslovi za poništenje pravnih poslova zaključenih u zabludi

Za poništenje pravnih poslova zaključenih u zabludi nije dovoljno da postoji bitna zabluda, nego se na osnovu Zakona o obligacionim odnosima zahtevaju dodatni uslovi koji se odnose na stranu u zabludi i na drugu stranu u pravnom poslu.

Da bi strana koja je u zabludi, uspela sa zahtevom za poništenje pravnog posla mora da dokaže svoju zabludu u pogledu nekog bitnog elementa pravnog posla. Bitna zabluda se mora dokazati jer se ne pretpostavlja.

Drugi uslov za poništenje pravnog posla zbog zablude je da je strana koja se na nju poziva zaključila pravni posao postupajući sa pažnjom koja se u prometu zahteva.¹³ Zabluda ne bi smela da bude skrivljena. To znači da strana svojim ponašanjem nije izazvala zabludu ili sebe dovela u položaj da se zbog nepažnje nađe u zabludi. Strana koja je u zabludi mora da uloži pažnju koja se od nje u prometu zahteva (pažnja dobrog domaćina ili urednog privrednika), što predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava

¹¹ Zakon o obligacionim odnosima, član 63.

¹² B. Vizner, *op cit.*, str. 294.

¹³ Zakon o obligacionim odnosima, član 61. stav 2.

uzimajući u obzir sve relevantne okolnosti u vezi zaključenja pravnog posla.

Pozivanje na zabludu, iako je ona bitna, nije moguće ako je druga strana spremna da izvrši ugovor kao da zabluda nije bilo.¹⁴ Na primer: kupac traži poništenje ugovora usled zabluda o bitnim svojstvima predmeta, jer je kupio pozlaćeni prsten, iako je mislio da je zlatan. Sud neće poništiti ugovor ako prodavac pristane da ispuni svoju obavezu dajući mu prsten od zlata. Ovo pravilo inspirisano je naporom da se sačuva princip pravne sigurnosti koji se u ugovornom pravu ispoljava maksimumom da se ugovori imaju poštovati i izvršavati onako kako glase (*pacta sunt servanda*).¹⁵

Da bi druga strana u slučaju poništaja pravnog posla, zaključenog u zabludi, mogla da zahteva naknadu štete treba da bude savesna. Smatra se da je ona savesna kada prema okolnostima slučaja nije znala niti je mogla znati za zabludu strane sa kojom je zaključila pravni posao.

Prema Austrijskom građanskom zakoniku se za poništenje rušljivog pravnog posla zahtevalo da je druga strana znala za zabludu svog saugovarača, ili ako je zabluda bila prouzrokovana od druge strane, da joj je bila poznata ili prema okolnostima morala biti poznata (morala pasti u oči).¹⁶ Ovakav slučaj prouzrokovanja zabluda ili održavanje u zabludi saugovarača izazvanoj od strane drugog lica se u savremenim pravima kvalifikuje kao prevara.

Pravno dejstvo zabluda

Zabluda izaziva određene pravne posledice na dejstvo pravnog posla. Bitna zabluda regulisana Zakonom o obligacionim odnosima (član 61), izaziva rušljivost pravnog posla. Strana koja se nalazi u zabludi ima pravo da traži poništenje takvog pravnog posla u zakonom određenom roku. Taj rok u našem pravu iznosi jednu godinu od saznanja za zabludu (subjektivni rok), a najkasnije tri godine od momenta zaključenja pravnog posla (objektivni rok). Ovaj rok je prekluzivan. Pravni posao zaključen u zabludi nije po sebi ništav, *ex lege*, nego se ništi na zahtev stranke koja je bila u zabludi.

Neke vrste zabluda su po svojoj prirodi takvog karaktera da uopšte ne dovode do zaključenja pravnog posla. To su: zabluda o pravnoj prirodi posla, zabluda o predmetu i zabluda o kauzi (nesporazum). U ovim slučajevima ne postoji saglasnost o bitnim elementima pravnog posla pa pravni posao uopšte ne nastaje.

¹⁴ Zakon o obligacionim odnosima, član 61. stav 4.

¹⁵ *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, u redakciji prof. dr Slobodana Perovića i prof. dr Dragoljuba Stojanovića, 1980, knjiga I, str. 62.

¹⁶ Austrijski građanski zakonik, § 871.

Posledica poništenja pravnog posla zaključenog u zabludi je naknada štete. Zaključenjem ovakvog rušljivog pravnog posla štetu mogu pretrpeti kako strana koja je bila u zabludi tako i drugo savesno lice. Sud će prilikom utvrđivanja ko je dužan da nadoknadi štetu voditi računa o savesnosti strana. Obavezu na naknadu štete može imati i strana koja se poziva na svoju zabludu, ako je ona bila posledica njene sopstvene nepažnje.¹⁷ Ako je druga strana znala ili je trebalo da zna za zabludu ili je zabluda rezultat okolnosti koje se njoj mogu pripisati u krivicu, ona će biti dužna da naknadi štetu zbog poništenja, kao da je u pitanju prevara.

Ako se pravni posao zaključen u zabludi ne poništi u zakonom predviđenom roku, konvalidira se po sili zakona i važi od zaključenja, kao da mana volje nije ni bilo. Poništenje pravnog posla zaključenog u zabludi ne može se tražiti ako je druga strana spremna da ga izvrši kao da zabluda nije bilo.

MISTAKE AS A GROUND FOR AVOIDANCE OF CONTRACT

Danica Popov, Ph. D.

Summary

Upon Yugoslav law, only fundamental unilateral mistake (error) is relevant. The agreement can not be in force in a case of unilateral mistake. The contract which is reached, upon the basis of unilateral mistake is treated as a void contract. Apparent agreement is alleged to be vitiated by unilateral mistake. It is necessary to emphasize that only fundamental unilateral mistake can be taken in to consideration.

Key words: mistake (error), fundamental mistake, misunderstanding, law effects of mistake.

¹⁷ Prema Nemačkom građanskom zakoniku (§ 122) strana koja se poziva na zabludu koju je skrivila biće dužna da nadoknadi štetu ne samo drugoj ugovornoj strani nego i trećem licu koje je usled toga pretrpelo štetu.